

3. Entsyklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyi red. V.H. Kremen. K. : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.
4. Sanchenko Ye. M. Poniattia kliuchovykh kompetentsii u zmisti osvity zarubizhnykh krain: postanovka problemy / Ye.M. Sanchenko // Naukovyi visnyk Donbasu. № 3. – 2010. – s.103-109.
5. Mytnyk O. Rozvytok profesiinoi kompetentnosti suchasnoho vchytelia: realii i perspektyvy / O.Mytnyk // Pochatkova shkola. № 4. – 2004. – s.14-22.
6. Dubaseniuk O. A. Kompetentnisnyi pidkhid u profesiinii pidhotovtsi vchytelia. Formuvannia estetychnoi kompetentnosti osobystosti zasobamy narodoznavstva : zb. nauk. prats molodykh doslidnykiv / O.A. Dubaseniuk. – [za zah. red. O.S. Bereziuk, L.O. Hlazunovoi]. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2010. – S. 10-16.
7. Bondar V. I. Stan spetsialnoi osvity ta dynamika yii zmin. Kroky do kompetentnosti ta intehratsii v suspilstvo: naukovo-metodychnyi zbirnyk / V.I. Bondar. – K. : Kontekst, 2000. – S. 336.
8. Zakharchenko Yu. V. Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z marketynhu u vyshchykh navchalnykh zakladakh / Yu.V. Zakharchenko // (Dys. kand. ped. nauk). Khmelnytskyi, 2018. – 263 s.

Отримано редакцією 15.10.2018 р.

УДК 373.5-044.227:373.5.011.33

DOI: 10.31376/2410-0897-2018-3-38-176-183

Галина Олексіївна Васьківська,

доктор педагогічних наук, старший науковий

співробітник, завідувач відділу дидактики

Інституту педагогіки НАПН України,

e-mail: gvaskivska@ukr.net

ДИДАКТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФІЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ СТАРШОЇ ШКОЛИ

У статті представлено дидактичну характеристику проблеми формування змісту профільного навчання. Автор на основі емпіричних даних наголошує на необхідності модернізації змісту профільного навчання з огляду на потреби держави і суб'єктів освітнього процесу. Схарактеризовано критерії добору змісту освіти, виокремлено умови реалізації змісту профільного навчання. Обґрунтовано основні методологічні підходи, представлено розроблені дидактичні принципи, сформульовані найважливіші акценти, які мають стати дидактичними орієнтирами розроблення і добору змісту профільного навчання.

Ключові слова: зміст освіти, профільне навчання, старшокласники, методологічні підходи, критерії, дидактичні принципи.

Постановка проблеми. Для ХХІ століття характерні виклики людству щодо його спроможності виживати і розвиватися в глобалізаційних соціально-економічних умовах. Тож перед освітою, щонайперше, постає питання, яким буде майбутнє. Поліпшення якості освіти в умовах глобалізаційних змін може відбутися тоді, коли саме освіта торкнеться глибинних процесів розвитку людини, її менталітету, інтелекту і мислення. Учених і громадських діячів непокоїть низький рівень духовності, що панує серед молоді, недостатній розвиток критичного мислення, переважання споживацьких інтересів, низький інтелектуальний рівень. Люди втрачають інтерес одне до одного, зменшується потреба в живому спілкуванні, віртуальність приходить на зміну реальності. Усе це потребує втручання шкільної освіти, адже вона несе колосальну відповідальність за майбутнє свого села, міста, країни, планети.

Наступне десятиліття стане вирішальним щодо реформування та модернізації всієї освітньої системи. Профільне навчання покликане бути основою переходу до інноваційної моделі розвитку освіти, допомагати закладам загальної середньої освіти запровадити диференціацію, створити умови для самоствердження та самореалізації кожної особистості. Профільна середня освіта задовольнить необхідність формування нового покоління, здатного розбудовувати громадянське суспільство; бажання молоді здобути освіту, яка відповідала б чинним міжнародним стандартам; переходу від знанневої парадигми освіти до компетентнісної. Актуальність постановки таких завдань ґрунтується на тенденціях розвитку систем освіти розвинутих країн, а також на системному, особистісно орієнтованому, комплексному, інтегративному, психосоціальному, аксіологічному, культурологічному, акмеологічному, компетентнісному, діяльнісному, синергетичному, рефлексійному і середовищному підходах, які є сукупністю таких, що не суперечать одне одному положень, принципів, законів, які застосовуються для розв'язання завдань, проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широкий аналіз наукових джерел засвідчив відсутність цілісних системних досліджень дидактичних засад профільного навчання. Водночас сучасні дослідження спрямовані на розв'язання проблем профілізації старшої школи. У працях О. Барановської, Н. Бібік, М. Бурди, Г. Васьківської, В. Кизенка, О. Корсакової, С. Косянчука, В. Кременя, А. Самодріна,

С. Трубачевої та ін. з'ясовуються проблеми змісту профільного навчання. У дослідженнях С. Бондар, М. Головка, О. Ляшенка, Н. Новожилової, О. Петуніна, М. Фірсової та ін. висвітлюються питання розроблення форм і методів організації навчальної діяльності у профільній школі. Проаналізувавши теоретичні напрацювання щодо впровадження профільного навчання, ми виокремили три основні аспекти реалізації профільного навчання в закладах загальної середньої освіти. У соціальному сенсі метою профільного навчання є цілеспрямований вплив на формування творчого, інтелектуального, професійного потенціалу суспільства в цілому, прагнення до повнішого використання можливостей кожного члена суспільства (Н. Бібік, Г. Васківська, С. Косянчук, О. Ляшенко, І. Осмоловська, О. Савченко, С. Трубачева, Н. Шиян та ін.). З психологічного погляду мета профільного навчання спрямована на створення сприятливих умов для переходу на суб'єкт-суб'єктні відносини в системі «учень – учитель», коли кожний співучасник педагогічної взаємодії стає умовою і засобом розвитку іншого. В основі цих відносин перебуває спільна продуктивна діяльність учителя і учнів, яка забезпечує їх саморозвиток (І. Бех, Л. Виготський, М. Гузик, Л. Занков, В. Огнев'юк та ін.). У дидактичному аспекті метою профільного навчання є створення оптимальних умов для виявлення задатків, розвитку інтересів і здібностей кожного школяра шляхом реалізації сукупності методів, форм і засобів навчання, які організуються з урахуванням індивідуальних здібностей учнів з метою протидії нівелюванню особистості. Найважливішим засобом для досягнення цієї мети є надання учням можливості вибору (Н. Буринська, М. Бурда, В. Буряк, С. Гончаренко, В. Кизенко, Ю. Мальований, В. Паламарчук, О. Савченко, О. Ярошенко та ін.).

Загальним для всіх досліджень, де розкриваються питання профільного навчання, незважаючи на деякі розбіжності, є зосередження уваги на залежності необхідного рівня знань випускника від загальнонаукової і теоретичної підготовки. Лише за умови постійного вдосконалювання змісту і структури знань, оволодіння їх системою можуть бути здобуті оптимальні результати. Утім, саме з цих питань і існує значна розбіжність у поглядах дослідників. Що саме варто включити до змісту профільного навчання? Якими критеріями добору матеріалу треба керуватися? Ці та інші питання постійно знаходяться в полі зору фахівців, які визнають багатоаспектність їх розв'язання. Український дидакт О. Савченко зазначає, що «методологічною основою визначення змісту сучасної шкільної освіти є загальнолюдські й національні цінності, центрованість на актуальних і перспективних інтересах виховання і розвитку дитини [4, с. 322].

Метою статті є обґрунтування сучасних підходів і дидактична характеристика формування змісту профільного навчання.

Виклад основного матеріалу. Безперечно сучасний зміст освіти в Україні має становити науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, самої себе, праці, природи, мистецтва. Загалом усі дослідники одностайні в думці, що зміст освіти має відображати запити суспільства і містити взаємопов'язані елементи соціального досвіду.

Кожне суспільство володіє тими здобутками, які воно накопичило у процесі свого розвитку. Розвиток же будь-якого суспільства залежить від розвитку кожного громадянина. Зрозумілим є прагнення українського суспільства жити і працювати за таких умов, які забезпечуються в європейських країнах. Оскільки значну роль у такому розвитку відіграє освіта, то чи можемо ми говорити про якість української освіти, що забезпечить гідний розвиток суспільства? 14,50 % опитаних учителів зазначили, що навчальні предмети перевантажені несучасною інформацією, малофункціональні, не передбачають широкого застосування новітніх освітніх технологій. 11,02 % респондентів вважають, що необхідно переглянути чинні освітні стандарти й удосконалити їх. На думку 33,60 % опитаних, негативно на якість освіти впливають недосконалі підручники. Якість різних видів навчальних книг низька ще й тому, що навчальні програми часто змінюються, не враховують сучасних здобутків теорії і методики навчання (такої думки дотримуються 32,10 % респондентів).

Як бачимо, всі названі проблеми стосуються саме змісту освіти. Адже зміст освіти традиційно закладається у стандартах, навчальних програмах і підручниках. Якщо основним завданням традиційної школи було подати знання, які слугували б людині впродовж усього її життя, то завдання сучасної школи докорінно змінилися, особливо у зв'язку зі зростанням потоку інформації, технологізацією всіх аспектів життя. Навчальний план, навчальні програми традиційної школи формувалися за принципом відображення у навчальних предметах основ наук. Але, як відомо, кожна наука збагачується новими знаннями, які необхідно враховувати у змісті освіти. При доборі змісту освіти часто керувалися принципом енциклопедичності. Проте намагання представити у широкому обсязі сучасні, найновітніші досягнення науки й культури та всю їх історію призвело до перевантаження навчальних програм і підручників. Прагнення залучити учнів до належного рівня культури і науки спричиняє суперечності, пов'язані з прагненням оберігати здоров'я дитини, її інтелект від перевантаження. Шкільний енциклопедизм, надмірність інформативного матеріалу у змісті освіти, як зазначає О. Савченко, змушує переобтяжувати дитячу пам'ять за рахунок того, щоб формувати вміння і практичні навички. Принцип енциклопедичності

себе не виправдав. Опитування випускників закладів загальної середньої освіти України свідчать, що значна частина набутих учнями знань залишається нереалізованою. Лише переглянувши докорінно наявний зміст освіти, ми можемо розраховувати на позитивні зміни у суспільстві. Адже і науковці, і вчителі, і учні, і випускники, які стали студентами, говорять про перевантаженість школи зайвими знаннями, не потрібними пересічному громадянину.

Ураховуючи думку теоретиків і суб'єктів освітнього процесу щодо необхідності кардинальних змін у змісті освіти, актуальною стає проблема формування змісту профільного навчання. Процес профілізації змісту освіти це його перетворення на міцний фундамент духовної і матеріальної, теоретичної і практичної діяльності особистості, на якому здійснюватиметься й поглиблюватиметься загальноосвітня, загальнонаукова, профільна і професійна підготовка суб'єктів освітнього процесу. Серед основних завдань формування змісту профільного навчання виокремлюємо такі: визначення основних напрямів міждисциплінарної інтеграції навчальних предметів; формування цілісної картини світу на основі взаємозв'язку гуманітарних і природничих наук; виявлення та опис дидактичних одиниць змісту освіти; змістове і методичне розроблення окремих дидактичних одиниць змісту освіти; створення єдиної методики оцінювання ефективності фундаментальних знань; розвиток системного мислення старшокласників, зорієнтованого на синтез різних знань, інтеграцію підходів, багатофакторне, міждисциплінарне усвідомлення проблем у контексті суспільних, екологічних, загальнолюдських аспектів; виховання здатності критичного сприйняття, всебічної оцінки різних явищ з урахуванням їх соціальних, економічних, екологічних та інших характеристик; виховання ініціативної, творчої особистості задля розв'язання різноманітних практичних і духовних проблем.

Критеріями добору знань для змісту профільного навчання є: науковість (об'єктивна істинність, емпірична точність, логічна чіткість, достовірність); орієнтація змісту освіти на функціональне використання здобутих знань (профільне спрямування знань, практична значущість їх); здійснення добору змісту освіти з огляду на фундаментальний характер знання (можливість здобувати нові знання на основі засвоєних); осучаснення знань; орієнтація змісту освіти на формування особистісних цінностей і ціннісно-сміслових орієнтацій учня [2, с. 5–23]. З огляду на завдання і критерії добору знань ми виокремили умови реалізації змісту профільного навчання: оновлення стандарту з урахуванням основних положень змісту освіти; упровадження в освітній процес оновлених навчальних програм і планів; розроблення відповідного навчально-методичного комплексу профілізації змісту освіти (навчальні книги і посібники, завдання і тести для контролю якості освіти, методичні рекомендації тощо); дидактичні умови, спрямовані на використання системно-інтегрованого підходу до структурування навчальних знань з конструюванням укрупнених дидактичних одиниць – системно-інтегративних модулів навчання, застосування сучасних технологій навчання (проектних, проблемних, дослідницьких, інтегрованих, модульних та ін.); формування ціннісного ставлення до знань, стимулювання процесів саморозвитку і самоосвіти, мотивування особистості на високі навчальні досягнення, спрямованість освітнього процесу на забезпечення наступності – від старшокласника до абітурієнта і випускника вищого навчального закладу.

Сутність профілізації змісту освіти полягає у посиленні його профільного ядра. Профільне ядро – це базова складова змісту, яка необхідна для засвоєння знань, умінь, навичок і цінностей сучасною молодою людиною і яка використовуватиметься в усіх галузях життєдіяльності, особливо професійній. Назвемо основні детермінанти профілізації змісту освіти: збереження та розвиток цивілізації через накопичення, відтворення і передавання від покоління до покоління суспільного досвіду у вигляді основ матеріальної і духовної культури; відтворення загальнолюдської культури через розвиток індивідуальної особистості; забезпечення системного рівня пізнання дійсності, здатність бачити і використовувати механізми самоорганізації і саморозвитку явищ і процесів; формування найістотніших, стійких, тривалих наукових знань, які перебувають в основі цілісного сприйняття наукової картини світу, світу людини і суспільства, взаємодії людини з природою через гуманітарну і технічну діяльність; формування об'єктивного погляду на сучасний світ і місце людини у цьому світі; оволодіння основами людської культури в її духовному і матеріальному проявах; формування ключових і предметних компетентностей; бажання саморозвитку і самоосвіти. Самоосвіта тут відіграє важливу роль, адже «якщо учень (студент) знає, яких саме йому знань і навичок не вистачає для соціальної взаємодії і налагодження спілкування, то він має навчатися здійснювати саморегуляцію, поліпшуючи відповідно свої знання і навички засобами самоосвіти» [5, с. 57].

Для отримання позитивного результату варто також сформулювати освітню метастратегію, яка є системою базових методологічних підходів. Ці підходи забезпечать кількісні і якісні параметри змісту профільного навчання. Розглянемо підходи, що є основою теорії формування змісту профільного навчання.

Аксіологічний підхід у процесі формування змісту профільного навчання сприяє розкриттю значення особистісних цінностей як стрижня людини. Особистісні цінності постають як смислові регулятори життєдіяльності людини, водночас відбувається ефективний розвиток ієрархії особистісних цінностей як найвищих смислів її буття. В основі становлення цінностей в учнів старшої школи перебуває особистісне

самовизначення, що має ціннісну природу, активне визначення своєї позиції щодо суспільно виробленої системи цінностей, визначення на тій основі сенсу свого існування. Ціннісна сфера є однією з найважливіших потреб людини, задоволення якої визначається здатністю взяти на себе відповідальність, вірою у власну здатність здійснювати контроль над своєю долею.

Системний підхід розглядається нами як загальнонаукова основа дослідження проблеми формування змісту профільного навчання. З позицій системного підходу цей процес передбачає виявлення його складових елементів, встановлення системоутворювальних чинників і зв'язків між компонентами, визначення функцій системи в цілому. Системний підхід визначається методологією, що відображає спрямованість управління освітнім процесом на систематизацію, тобто зміцнення взаємозв'язків між окремими ланками освітнього процесу. Застосування системного підходу до проектування освітніх програм передбачає наявність специфічних теоретичних побудов, іменованих моделями, аналіз яких дав би можливість виявити наукові знання про їхні властивості, про підходи до реалізації різних моделей і про механізми корекції. Методологічна орієнтація на системний підхід в теоретичному осмисленні проектування структурно-змістовної моделі профільного навчання дає змогу визначитися з механізмами формалізації управлінських процедур. В їх основу покладено зчленування ідей проектування освітніх систем, їх верифікації, послідовного аналізу і виокремлення інформації, а також цілеспрямованих коригувань.

Результатами *особистісно орієнтованого підходу* є розвиток мотивації до професійного самовизначення, самореалізації, прагнення до збагачення і поповнення знань, усвідомлення необхідності щодо оволодіння цілісністю знань в подальшому житті, створення умов для максимального розвитку індивідуальності дитини, її здібностей, схильностей, інтересів. Як зазначає І. Осмоловська, у процесі навчання стосунки є суб'єкт-суб'єктивними: «учитель не впливає безпосередньо на учня, а створює умови для того, щоб в особистості відбулися певні зміни. Учень – суб'єкт власної діяльності, він сам ставить проблеми під час навчання, шукає засоби для рішення й розв'язує їх. Відповідно, фіксованого змісту освіти за особистісно орієнтованого підходу не існує: його формує сам учень у процесі навчання. Методи навчання: діалог учителя й учня, самостійна робота учня з інформацією, виконання творчих робіт, необхідність яких визначена самим учнем» [3, с. 42].

Основою організації особистісно орієнтованого процесу формування змісту профільного навчання є надання особистісного сенсу цінності знань; створення розвивального пізнавального середовища для виявлення суб'єктивних можливостей кожного учня; організація співпраці і діалогового спілкування між суб'єктами освітнього процесу.

Комплексний підхід як методологічна стратегія орієнтує на багатоаспектне міждисциплінарне пізнання складних різноякісних об'єктів, виявлення множинної причинної обумовленості і формування цілісного уявлення про об'єкт. Основною функцією комплексного підходу є інтеграція різних якостей, властивостей, станів, модальностей буття людини, тобто інтеграція різних рівнів внутрішньої організації людини як індивіда, особистості, індивідуальності і суб'єкта. У процесі формування змісту профільного навчання здійснюється відхід від фрагментарного, відокремленого бачення відтворення життя, натомість має місце наближення до комплексного аналізу, до зосередженості на взаємодіях, взаємозв'язках, взаємозалежностях.

За *інтегративного підходу* елементи змісту освіти стають цілісними, як результат – формуються системи знань різних рівнів – цілісність знань про соціальну, природну, космопланетарну дійсність; про предмет під час вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітніх галузей. Цілісність знань досягається завдяки їх інтеграції на основі спільних для всіх предметів понять, за застосування методів і форм навчання, за контроль і корекції навчальних досягнень учнів. Отже, для конструювання освітньої системи потрібні особливі навчальні предмети (інтегровані курси), які об'єднують розмаїтість освітніх об'єктів. Інтеграція дасть змогу учням і вчителю реалізувати свої можливості, забезпечить вивчення фундаментальних об'єктів, відкриє учням вихід у суміжні теми інших навчальних предметів.

Система знань в учнів старшої школи може бути сформована за умови, якщо: у навчанні здійснюватиметься інтеграція знань людинознавчого, суспільствознавчого і природознавчого характеру, яка забезпечуватиме освоєння головних аспектів світоставлення людини: людина – людина, людина – суспільство, людина – природа, людина – техніка, людина – знакова система; здійснюватиметься оптимальне педагогічне управління цим процесом, що сприятиме формуванню в учнів старшої школи свідомого професійного самовизначення. *Культурологічний підхід* до формування змісту профільного навчання сприяє використанню сукупності методологічних прийомів, які забезпечують аналіз будь-якої сфери соціального і психологічного життя, зокрема сфери освіти й педагогіки, крізь призму системоутворювальних культурологічних понять: культура, культурні зразки, норми і цінності, побут і спосіб життя, культурна діяльність та інтереси. Отже, розглядається система знань на широкому соціокультурному фоні, вивчаються загальні закономірності розвитку культури людини і суспільства, принципи їх функціонування, взаємозв'язки і взаємозалежності. *Акмеологічний підхід* відіграє інтегративну

роль у здійсненні комплексного дослідження і відтворення цілісності знань. Індивідуальні, особистісні і суб'єктно-діяльнісні характеристики вивчаються в єдності, в усіх взаємозв'язках задля акме- і самоіснування [1, с. 36]. Тобто акмеологічний підхід сприяє перетворенню наявного рівня розвитку людини як цілісності у більш оптимальний, найвищий. Без знань неможливо формувати ні вміння і навички, ні компетентності. Спочатку знання, які мають бути системними, спрямованими не задля накопичення інформації, подекуди зайвої, а для набуття знань, необхідних для становлення учня як особистості. *Діяльнісний підхід* до формування змісту профільного навчання спрямовує організацію навчально-пізнавальної діяльності старшокласників. Завдання вчителя – застосовувати адекватні технології навчання, керуючись поставленими цілями і передбачуваними результатами. На різних етапах уроку слід реалізувати компоненти діяльності. Діяльнісний підхід ґрунтується на положенні про те, що психіка людини нероздільна з її діяльністю і діяльністю обумовлена. Водночас діяльність розуміється як запланована активність людини, що проявляється у процесі її взаємодії з навколишнім світом. Така взаємодія полягає у розв'язуванні життєво важливих завдань, які визначають існування і розвиток людини. Отже, навчання це не лише накопичення знань, а й формування уміння діяти. Тож мета навчання – навчити діяти, зробивши знання засобом навчання діям. Основою *синергетичного підходу* до формування змісту профільного навчання є дослідження в галузях нейрофізіології, біології, психології, філософії і методології науки, які сприяли розвитку концепції життєдіяльності людини як системи синергетичного рівня, цілісність якої зумовлена процесами самоорганізації, характерними для відкритих систем. Методологічна цінність синергетики в тому, що її методи дають змогу вивчати загальні закономірності поведінки систем будь-якого походження. Тобто синергетика має відігравати роль метанауки, яка враховує і вивчає загальний характер тих закономірностей і залежностей, що їх часткові науки вважають своїми. З огляду на викладене, зазначимо, що реалізація синергетичного підходу створить освітнє середовище, за якого об'єднуються не лише інші підходи, а й розрізнені знання. *Рефлексійний підхід* полягає в активізації механізмів розвитку особистості за рахунок власної діяльності. Усвідомлення учнями завдання саморозвитку посилює внутрішню мотивацію до навчання, розуміння й виокремлення своїх поточних і перспективних цілей, бачення себе і суб'єктом навчання, і суб'єктом своєї життєдіяльності.

За таких умов формується розвивальне навчання, де зміст освіти перетворюється з мети у засіб розвитку здатності навчатися; відбувається не просто передача засобу, не лише створення ситуації взаємодії, а й створення умов для прояву творчих задатків, зокрема через освітні ситуації. У процесі реалізації профільного навчання вчитель пропонує альтернативні способи досягнення навчальної мети. Вибір способів здійснює учень, звісно, з огляду на максимальний розвиток у нього незалежності та оригінальності міркувань, на здатність до професійного самовизначення, відповідальності за здійснений вибір. Безперечно, для ефективного засвоєння змісту профільного навчання необхідно задіювати різноманітні технології, які стимулюють рефлексійне мислення, наприклад, ділові ігри, групові дискусії, розв'язання проблемно-рефлексійних ситуацій тощо. Рефлексійний підхід може бути реалізований під час проведення уроку, де ознайомлення з новою темою супроводжується інтерактивними завданнями, які підкріплюються наочними засобами, наприклад, – демотиваторами. За такої умови у процесі навчання збуджується думка учня, зростає рефлексійний потенціал, а це виключає бездумне заучування навчальної інформації, натомість задіюються механізми критичного її осмислення й оцінювання, а отже, вибудовується відповідна позиція-ставлення до нового і вже здобутого знання.

В умовах постійних змін у житті суспільства, країни, нації ні в кого не викликає сумнівів потреба майже кардинально змінювати підходи до освіти в цілому, і до її змісту зокрема. З одного боку, важко відійти від минулого і сконцентруватися на майбутньому, з іншого – так само важко відкинути прийняті й укорінені норми радянського підходу до добору змісту освіти у школі, який переконував, що людина має володіти значним обсягом знань. Чи потрібні будуть ті знання в подальшому житті, чи зроблять вони учня і майбутнього громадянина країни щасливішим – ніхто не замислювався.

Наразі, коли саме ці питання викликають багато суперечок, перед освітянами постає завдання переосмислення й переоцінки всього навчального матеріалу з погляду доречності, практичності, необхідності тощо. Зрозуміло, що вчителям-предметникам важко самотужки проаналізувати, який саме зміст освіти має лишитися, а який, за бажанням, учень може опанувати самостійно, а то й узагалі відмовитися від нього. Саме тому ми пропонуємо чотири основні принципи (критерії), які мають лягти в основу формуванню змісту профільного навчання. Ми вважаємо, що доцільним є аналіз змісту освіти з позиції його відповідності хоча б одному з чотирьох критеріїв (в ідеалі двом-трьом). Якщо зміст не можна виправдати жодним з них, варто замислитися над тим, чи потрібен він узагалі для вивчення в рамках інваріантної складової.

Тож ми виокремили такі принципи: а) орієнтація змісту освіти на функціональне використання здобутих знань (профільне спрямування знань, їх практична значущість); б) здійснення добору змісту освіти з огляду на фундаментальний характер знання (можливість здобувати нові знання на основі засвоєних); в) сучасний характер знання має відповідати вимогам суспільства, відображати реалії сьогодення;

г) орієнтація змісту освіти на формування особистісних цінностей і ціннісно-сміслових орієнтацій учня.

Розглянемо детальніше кожен з цих принципів.

Принципу орієнтації змісту освіти на функціональне використання здобутих знань легко дотримуватися, коли зважати на те, що знання повинні мати профільне спрямування або практичну значущість для учня в майбутньому.

Учні чітко мають усвідомлювати особистісну значущість знань і важливість для їхньої майбутньої професійної діяльності. Це веде до необхідності збагачувати зміст навчання профільно-орієнтованим цікавим матеріалом, показувати їх взаємозв'язок, формувати пізнавальний інтерес, сприяти адекватній самооцінці учнями своїх можливостей, прагненню до самовдосконалення, формувати відповідальне ставлення до майбутньої професійної діяльності, відповідальність за власні дії тощо. Тож стверджуємо, що профільне навчання спрямоване на формування цілісності особистості за розвитку життєвої, світоглядної, наукової, культурної і професійної компетентностей учнів, що сприятиме їхньому подальшому всебічному самовдосконаленню і самореалізації. Профільність навчання передбачає активізацію навчальної діяльності за збільшення інтелектуального напруження, інтенсивного опанування спеціальних знань, формування умінь і навичок відповідного напрямку, підвищення рівня самоорганізації, самостійності у навчальній діяльності й життєдіяльності. Навчання має орієнтуватися не на пасивне розуміння і засвоєння змісту, а на активне його використання. Тобто рівень сформованості знань слід визначати не лише через їх кількість і рівень засвоєння, а й через готовність використовувати ці знання в повсякденній і майбутній професійній діяльності. У діяльності поняття застосовуються, узагальнюються, закріплюються, розвиваються, наповнюються змістом, що є обов'язковою умовою формування тих чи інших рис сучасної мобільної особистості глобалізованого інформаційно-інформатизаційного світу. Саме з цього погляду треба переглянути програми з усіх предметів і передбачити створення змісту сучасних навчальних підручників, основних засобів їх реалізації. Знання мають набувати спрямованості у майбутнє, активізувати процеси прогнозування майбутньої професійної діяльності тощо.

Принцип здійснення добору змісту освіти з огляду на фундаментальний характер знання. Тобто фундаментальними знаннями, на нашу думку, можна вважати ті знання, без яких унеможлиблюється опанування нових знань, які є основою для подальшої освіти і самоосвіти учнів. Сучасна шкільна освіта базується на обов'язковості вивчення конкретно визначеної кількості предметів, науково обґрунтованого обсягу їх змісту на різних ступенях навчання і на чітко визначеній оптимальній кількості понять і термінів на кожному рівні середньої освіти, узгодженості та ясності щодо основних понять і термінів. Отже, основною умовою для всіх, без винятку, предметів, насамперед, є визначення певної мінімальної кількості (обсягу) таких знань, що будуть необхідними для підготовки учнів продовжувати здобувати освіту, для вибору професії тощо. Тут не можна говорити лише про опанування традиційними фундаментальними предметами. Йдеться про ґрунтовність, глибину засвоєння і структурованість знань, що веде до формування сучасного мислення, широкого світогляду і полікультурності.

Принцип сучасного характеру знання, що відповідає вимогам суспільства, адекватно відображає реальність сьогодення, легко впровадити, якщо конкретно усвідомити, а відповідно, й оцінювати весь матеріал з позиції «хто я є зараз» і «що мене хвилює зараз». Саме така відповідність вимогам суспільства й відображення наявного стану речей має втілюватися у змісті всіх предметів. Тобто йдеться про особистість – громадянина України, незалежної держави, який пишається своєю країною; про особистість – людину серед інших людей, людину у суспільстві; про особистість високоморальну, толерантну, полікультурну і т. ін. Цей принцип реалізується в навчанні через поєднання соціального, культурного, політичного життя народу. Тут немає місця застарілим знанням і псевдознанням, неактуальній і глибоко специфічній інформації, чужим поглядам.

Принцип орієнтації змісту освіти на формування особистісних цінностей і ціннісно-сміслових орієнтацій учня не потребує детального аналізу. Про нього написано і сказано достатньо. Головне завдання педагога в реалізації цього принципу – скеровувати процес формування емоцій, що активізують навчально-пізнавальну діяльність, і запобігати появі тих, які негативно позначаються на ній. Навчальний зміст має бути спрямовано на формування ціннісних (ціннісно-сміслових) орієнтацій особистості учня на засадах національних і загальнолюдських цінностей – пріоритету людського в людині.

Окрім того, передбачається розвиток учня як феномена, як суб'єкта предметно спрямованої діяльності (біологічної, психологічної, соціальної, культурної, екологічної тощо) через накопичення ним досвіду системного застосування сформованих на понятійному рівні за різними навчальними предметами універсальних навчальних дій для розв'язання проблем у навчально-предметних практичних ситуаціях. Тут важливе значення мають такі чинники, як міжпредметність і метапредметність, що уможливають формування цілісної біопсихосоціокультурної особистості, здатної до професійного самовизначення і постійного самовдосконалення.

Висновки. Нами з'ясовано, що у процесі розроблення і добору змісту слід зацентувати на важливості: у навчальних програмах системного розширення палітри умінь, що стосуються самостійного

здобуття знань, добору необхідної інформації, її аналізування і систематизування, перетворення і застосування у нестандартних і швидкозмінних ситуаціях (за основу беруться багатофункціональні блоки універсальних навчальних дій – особистісний, загальнокультурний, загальнонавчальний, технологічний, комунікативний. Орієнтувальна основа дій формується на теоретичному рівні як узагальнений спосіб або принцип дії); підвищення вимог до рівня сформованості рефлексійної (рефлексійно-пізнавальної) діяльності учнів (збагатити зміст зразками суспільних, соціально-громадянських, особистісних норм поведінки, сформованих на прикладі змодельованих типових ситуацій і явищ реального життя. Підвищення усвідомленості цінності навчання в учнів розвиває їхні здібності, сприяє процесам самонавчання, саморозвитку і самореалізації, допомагає ефективно розв'язувати завдання диференціації й індивідуалізації навчання, забезпечує здоров'язбережувальний ефект); у навчальному матеріалі, у змісті предметів, слід забезпечити чіткий і прозорий перехід від «ізолюваного» вивчення учнями системи наукових понять до включення їх у контекст розв'язання навчальних завдань, що є значущими для професійної і ціннісної орієнтації в життєвих (навчальних, сімейних, соціальних, громадянських, екологічних, здоров'язбережувальних, комунікативних та ін.) ситуаціях і ситуаціях вибору стилю індивідуальної поведінки. Зміст має сприяти розвитку національної самосвідомості, патріотичних почуттів, професійної самоідентифікації, формувати толерантність і розвивати потребу бути сучасною конкурентоспроможною на ринку праці і полікультурною особистістю.

Означена проблема є досить широкою і потребує подальшого розв'язання з огляду на реформування освіти в Україні. Водночас постає необхідність у розробці й запровадженні відповідних технологій реалізації змісту профільного навчання.

Список використаних джерел та літератури

1. Васьківська Г. О. Теоретичні засади формування системи знань про людину і суспільство / Г. О. Васьківська // Молодь і ринок. – 2008. – №1(36). – С. 81–86.
2. Концепція фундаменталізації змісту освіти у старшій школі в умовах профільного навчання / [Г. О. Васьківська, О. В. Барановська, В. І. Кизенко С. В. Косянчук та ін.] // Дидактика: теорія і практика: зб. наук. праць. Київ: Ін-т обдарованої дитини, 2015. С. 5–23.
3. Осмоловская И. М. Теоретико-методологические проблемы развития дидактики / И. М. Осмоловская // Педагогика. – 2013. – №5. – С. 35–45.
4. Савченко О. Я. Зміст загальної середньої освіти / О. Я. Савченко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. – С. 322–324.
5. Vaskivska H. Socialization of the High School Students in the Process of the System of Knowledge about Human Formation / H. Vaskivska // The advanced science journal. – Torrance, CA, United States. – 2013. – Issue 1. – P. 55–58.

Галина Алексеевна Васьковская,
доктор педагогических наук,
старший научный сотрудник,
заведующая отделом дидактики
Института педагогики НАПН Украины,
e-mail: gvaskivska@ukr.net

ДИДАКТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФИЛИЗАЦИИ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ СТАРШЕЙ ШКОЛЫ

В статье представлено дидактическую характеристику проблемы формирования содержания профильного обучения. Автор на основе эмпирических данных подчеркивает необходимость модернизации содержания профильного обучения с учетом потребности государства и субъектов образовательного процесса. Охарактеризованы критерии отбора содержания образования, выделены условия реализации содержания профильного обучения. Обоснованы основные методологические подходы, представлены разработанные дидактические принципы, сформулированные важнейшие акценты, которые должны стать дидактическими ориентирами разработки и отбора содержания профильного обучения.

Ключевые слова: содержание образования, профильное обучение, старшеклассники, методологические подходы, критерии, дидактические принципы.

Halyna Vaskivska,
Doctor of Pedagogical sciences, Senior
Researcher, Head Department of Didactics
Institute of Pedagogy of the
National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
e-mail: gvaskivska@ukr.net

DIDACTIC CHARACTERISTIC OF PROFILIZATION OF THE CONTENT OF EDUCATION OF SECONDARY SCHOOL

Introduction. The article presents a didactic overview of the problem of forming of the content of profile education. The author, on the basis of empirical data, emphasizes the need of modernization of the content of profile education tailored to the needs of the state and subjects of the educational process. The criteria for the selection of the content of education were characterized, the conditions of implementation of the content of profile education were specified. The main methodological approaches were justified, developed didactic principles were presented, the most important accents were formulated, which should become didactic guidelines for the development and selection of the content of profile education.

Purpose. Substantiation of modern approaches and didactic characteristic of formation of the content of profile education.

Research methods. The following pedagogical research **methods** are applied in the article: analysis, synthesis, generalization of scientific sources, questionnaires, modeling.

Results. According to the results of our research, we propose four basic principles (criteria) that should be the basis of forming the content of profile education. We believe that it is expedient to analyze the content of education from the point of view of its conformity to at least one of four criteria. If the content cannot be justified by any of them, it is worth pondering, whether it is necessary to study it within the framework of the invariant component. Therefore, we have identified the following principles: a) orientation of the content of education on functional use of acquired knowledge (profile direction of knowledge and its practical relevance); b) selection of content of education taking into account the fundamental nature of knowledge (the ability to acquire new knowledge based on learned material); c) the modern character of knowledge must conform to the requirements of society, reflect the realities of the present; d) the orientation of educational content on the formation of personal values and value-semantic orientations of upper secondary school pupil.

Originality. The scientific novelty lies in of our research in substantiating the basic approaches and the distinguishing didactic principles of formation of the content of profile education.

Conclusion. We found that in the process of development and selection of content there should be focus on the importance: in the curriculum system to expand the palette of skills related to independent learning, selection of necessary information, its analysis and systematization, transformation, and application in unconventional and rapidly changing situations (multifunctional blocks of universal educational activities are taken as a basis – personal, cultural, general education, technological, communicative. Orientated basis of action is formed on the theoretical level as a generalized method, or principle of action); increased requirements to the level of formation of reflexive (reflexive and cognitive) activity of upper secondary school pupils (to enrich the content with the patterns of social, socio-civic and personal standards of behavior, formed on the example of the simulated typical situations and phenomena of real life. Increasing awareness of the value of learning in upper secondary school pupils develops their abilities, contributes to processes of self-education, self-development and self-realization, helps to solve effectively problems of differentiation and individualization of education, provides health-saving effect); in the training material, in the content of the subjects should be provided clear and transparent transition from «isolated» studies of students of the system of scientific concepts to their inclusion in the context of solution of educational tasks that are significant for professional and value orientation in life (educational, family, social, civil, environmental, healthcare, communicative, etc.) situations and situations of choosing the style of individual behavior. The content should contribute to the development of national identity, patriotism, professional identity, and to form tolerance and develop the need to be competitive in the modern labor market and a multicultural personality.

Keywords: content of education, profile education, upper secondary school pupils, methodological approaches, criteria, didactic principles.

References

1. Vaskivska H. O. Teoretychni zasady formuvannia systemy znan pro liudynu i suspilstvo / H. O. Vaskivska // Molod i rynek. – 2008. – № 1(36). – S. 81–86.
2. Kontseptsiiia fundamentalizatsii zmistu osvity u starshii shkoli v umovah profilnoho navchannia / [H. O. Vaskivska, O. V. Baranovska, V. I. Kyzenko, S. V. Kosianchuk ta in.] // Dydaktyka: teoria i praktyka : zb. nauk. prats. – Kyiv: In-t obdarovanoi dytyny, 2015. – S. 5–23.
3. Osmolovskaya I. M. Teoretiko-metodologicheskiye problemy razvitiya didaktiki / I. M. Osmolovskaya // Pedagogika. – 2013. – № 5. – S. 35–45.
4. Savchenko O. Ya. Zmist zahalnoi serednioi osvity / O. Ya. Savchenko // Entsyklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy ; holov. red. V. H. Kremen. – Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. – S. 322–324.
5. Vaskivska H. Socialization of the High School Students in the Process of the System of Knowledge about Human Formation / H. Vaskivska // The advanced science journal. – Torrance, CA, United States. – 2013. – Issue 1. – P. 55–58.

Отримано редакцією 15.10.2018 р.